

آسیب شناسی خانواده از منظر قرآن

استاد راهنما: میترا یاری

خدیجه حیدریان، زهرا نوری، زینب کرمی، اسما اختر^۱

چکیده

از بین تمام جوامع بشری خانواده به عنوان مهم ترین نهاد اجتماعی زیر بنای جوامع خواستگاه تاریخ، فرهنگ ها و تمدن ها میباشد. حمایت از این بنای مقدس و بنیادین و پرداختن به آن به منزله ی جایگاهی متعالی همواره موجب اصلاح خانواده ی بزرگ انسانی و غافل شدن از آن سبب دور شدن بشر از حیات واقعی می باشد و بدون شک در فرهنگ جامعه یکی از موضوعات مهم است. انقلاب اسلامی ایران با احیای میراث خانواده وارکان آن به زن و خانواده نگاهی جدید داشته است و تلاش کرد ستمی که به زن و خانواده شده بود را از بین ببرد و یک حرکت تازه ای را شروع کند. در این راستا قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران توسط آموزه های وحیانی و مبانی حکیمانه ی الهی توجه فراوانی به خانواده کرده است. در این رابطه اصل دهم قانون اساسی معین داشته است از آنجا که خانواده بنیادین جامعه اسلامی باید همه مقررات قوانین و برنامه ریزی های مربوطه در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، نگه داری از قداست آن و پایداری روابط خانوادگی براساس حقوق و اخلاق اسلامی باشد. تاکید بر حفظ و استحکام خانواده از فکر و زبان نخبگان و اندیشمندان و مدیران جامعه هیچ گاه از بین نرفته است. به دلیل اصرار بر جایگاه بزرگ خانواده دونکته نگران کننده وجود دارد. اول آنکه در راستای حفظ و تحکیم بنیان خانواده اقدام عملی و روشن از سیاست ها و برنامه های جامع صورت نمیگیرد و دیگر آنکه در جهت حرکت سیاست های دولتها اجرای سیاست های توسعه و فرآیند نوسازی شاخص های بومی استحکام خانواده سیری نزولی داشته است و به همین خاطر موجب نگرانی های شده است.

کلید واژه: آسیب شناسی، خانواده، قرآن

^۱ همه پژوهشگران طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه نرجسیه سنقر، استان کرمانشاه

مقدمه:

خانواده، به عنوان بنیادی ترین واحد اجتماعی، از اهمیت ویژه ای برخوردار است که تاثیرات آن در تمام ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی قابل مشاهده است. در آموزه های قرآنی، خانواده به عنوان سنگ بنای جامعه انسانی شناخته شده است و در قالب الگوهای اخلاقی و رفتاری مختلف به حفظ و تقویت آن تاکید شده است. با این حال، همان طور که قرآن کریم به تاسیس و ترویج اصول خانواده سالم پرداخته است، به آسیب های آن نیز توجه ویژه ای دارد. در قرآن کریم، اهمیت و جایگاه خانواده با تأکیدات فراوانی همراه است که نشان دهنده ی لزوم حفظ استحکام و پایداری این نهاد مقدس است. با این حال، مانند هر نهاد اجتماعی دیگر، خانواده نیز در معرض آسیب ها و تهدیدات داخلی و خارجی قرار دارد که می تواند ثبات و کارکرد مطلوب آن را تحت تأثیر قرار دهد.

آسیب های داخلی همچون چشم و هم چشمی و مسئله ی اشتغال زنان و همچنین آسیب های خارجی از جمله تهاجم فرهنگی، اعتیاد، مشکلات اقتصادی، تاثیر رسانه ها و فساد، از جمله مسائل بحرانی هستند که نیاز به تحلیل عمیق و راهبردی دارند. این مقاله به بررسی این چالش ها از منظر قرآن پرداخته و در پی یافتن راه حل هایی قرآنی برای مقابله با این مشکلات است. در این زمینه کتب و مقالاتی نوشته شده است از جمله کتاب آسیب شناسی خانواده به کوشش سید جعفر حق شناس، مقاله آسیب شناسی خانواده نوشته باقر ثنایی ذاکر، مقاله آسیب شناسی امنیت روانی خانواده نوشته محمد باقر رضا علی و همکاران، مقاله آسیب شناسی فهم روایات مربوط به خانواده نوشته سید رضا مودب نوشته شده است که هر کدام ابعادی از آسیب شناسی را مورد بررسی قرار داده اند. در مقاله حاضر عواملی دیگر مورد بررسی قرار داده شده است. این پژوهش به روش کتابخانه ای انجام شده است.

مفهوم شناسی

مفهوم خانواده از نظر لغوی یعنی اهل بیت، خاندان، اهل خانه. خانواده از نظر اصطلاحی نمادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌یابد و با تولید مثل افزایش می‌یابد. این نماد پایه سازندگی شخصیت انسان و از مهم‌ترین عوامل تکامل جامعه بشری می‌باشد و به همین خاطر اسلام که برنامه تکامل انسان است، برای تامین و استحکام این نماد سرنوشت ساز و جلوگیری از فروپاشی آن راهنمایی‌های بسیار مهمی را بیان کرده است (محمدی ری شهری، ۱۳۸۷، ص ۱۱).

جایگاه خانواده از دیدگاه قرآن کریم:

درباره نظام خانواده و شکل‌گیری و اهمیت آن رهنمودهای زیادی در متون دین از جمله قرآن و روایات ما وارد شده است.

الف) ازدواج عامل آرامش و اطمینان:

خانواده در قرآن کریم، ازدواج را آیاتی از آیات خدا و مایه‌ی آرامش روحی می‌داند. خداوند در سوره روم آیه ۲۱ به این قسم اشاره دارد "مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ". و از نشانه‌های او این است که همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار هم آرامش یابید و میان شما مودت و رحمت قرار داد. در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند."

و در جای دیگر از مرد و زن به عنوان لباس ذکر شده است "هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ۚ" همسر لباس شما می‌باشد و شما نیز لباس او هستید. هر دو زینت و سبب حفظ همدیگرید (بقره، ۱۸۷). لباس بودن زن و مرد در مواردی که قرآن به آن تشبیه کرده است نتایج مثبتی برای زن و مرد در زندگی مشترک خواهد داشت. اگر زن و شوهر لباس و پوشش برای همدیگر باشند این امر موجب استحکام روابط زناشویی، کاهش اختلافات و آسیب‌های زندگی مشترک و ایجاد فرصت‌های بیشتری برای یک زندگی خوب خواهد بود (صالحی امیری، ۱۳۹۹، ص ۲۵۰)

ب) قداست نهاد خانواده:

قرآن کریم بعد از دستور به پرستش خداوند و دوری از شرک ورزی، به نیکی و احسان به پدر و مادر فرمان داده است.

آیه ۳۶ سوره نسا آمده است "وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۚ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا" خداوند را پرستش کنید و به او شرک نورزید و نسبت به پدر و مادر خود احسان داشته باشید و آیه دیگری که فرمودند "وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ" خدای تو حکم کرده است که غیر از

او را پرستش نکنید و به پدر و مادر خود احسان بورزیداً قرآن کریم بعد از دستور به پرستش خداوند و دوری از شرک ورزی، به نیکی و احسان به پدر و مادر فرمان داده است (اسراء، ۲۳).

جنبه تقدس بخشی به پدر و مادر در اسلام به اندازه‌ای بود که این توهّم به وجود آمد که پدر و مادر حتی می‌توانند مانع فرزندان از پذیرش حق باشند و به آنها کمک کنند که در شرک باقی بمانند. برای رفع این توهّم خداوند در آیه ۸ عنکبوت می‌فرماید "وَإِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا" اما اگر پدر و مادر تلاش کردند تا از روی جهل به من شرک ورزی دیگر از آنها اطاعت نکن. اما در آیه ی دیگری ذیل این معنا فرمان می‌دهد "وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا" و در دنیا با آن‌ها به نیکی رفتار کن (لقمان، ۱۵). طبیعی می‌باشد پدر و مادری که به شرک ورزیدن فرزند خود اصرار دارند در شرک خود پابرجا می‌مانند. در عین حال بعد از فرمان ترک اطاعت از آنها در شرک ورزیدن به خدا بلافاصله آنها را به احترام و نیکی کردن به والدین سفارش می‌کند که مبدا حرمت پدر و مادر و خانواده شکسته شود (طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۱۶، ص ۲۱۶).

در آیه ی دیگری ضمن یادآوری رنج هادرلزوم حق شناسی از مادر را تذکر داده است و می‌فرماید "حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا" مادرش با ناراحتی و اکراه او را حمل کرد و با اکراه و ناراحتی او را بر زمین گذاشت (احقاف، ۱۵). این مضمون در آیه ۱۴ لقمان نیز آمده است "مَلَّتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَيَّ" وَهْنٌ وَفَصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ".

این دو آیه دوران حاملگی و تولد فرزند و دو سال شیر دادن مادر که فرزندش را تغذیه می‌کند تذکر می‌دهد. به غیر از این در دوران حاملگی حالت و یار یکی دیگر از سخت‌ترین حالت مادر می‌باشد که هرچه به جنین رشد می‌یابد مواد بیشتری از جان مادر می‌گیرد که این حالت بر استخوان و روان و اعصاب مادر تاثیر می‌گذرد به طوری که گاهی خواب و خوراک و آرامش را و استراحت را از او می‌گیرد و حتی گاهی جان مادر بر سر فرزند از بین خواهد رفت (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۱۲۶).

مصادیق هلاکت و هلاکت از نظر قرآن ممنوع است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: هر کس عملاً خود را بکشد برای همیشه در آتش جهنم خواهد بود.

رسول الله صلی الله علیه و آله می‌فرماید: مواد مستی آور و مخدرها بر امت من حرام است. امام خمینی می‌فرماید: هر وءین حرام است و ارتزاق به آن جایز نیست. و اعتیاد به تریاک جایز نیست، و معتاد در صورت لزوم ضرر باید آن را ترک کند. خرید و فروش یا کشت مواد به مقررات دولت اسلامی جایز نیست (امام خمینی، ج ۲، ص ۳۵). این هم یک توطئه است که قدرت‌های بزرگ که قدرت‌های به این وسیله ما ضرر می‌رساند. امام خمینی می‌فرماید: غرق کردن نسل جوان در فسادهای گوناگون و اعتیاد به مواد مخدر و سکرآور یک سیاست پیاده شده استعمار و استکبار است و استعمال مواد مخدر را مطلقاً حرام دانسته به خاطر ضررهایی که برای فرد و جامعه دارد (خامنه‌ای، ج ۲، ص ۲۲۴).

۸. کنترل جمعیت:

نهادی که متصدی تامین رفاه می‌باشد، دولت است که همه خدمات آموزشی بهداشتی را برعهده می‌گیرد. هر وقت از رفاه صحبت می‌شود، جمعیت هم به خاطر ارتباط نزدیک با اقتصاد باید کنترل شود. از آنجایی که دولت متصدی همه امور است، در مورد تعداد افراد خانواده هم باید نظر دهد. دولت قید و بندهایی را برای والدین ایجاد می‌کند. طبق سیاست‌های کنترل موالید، گاهی اوقات با سیاست‌های تشویقی افراد را به این مسیر سوق می‌دهد و گاهی با استفاده از ابزار قانون آزادی را عملاً از آنها سلب می‌کند، یا سیاست‌ها را به سمت افزایش هزینه نگهداری فرزندان می‌کشانند. همسران بخاطر هزینه های سنگین مجبور هستند به اشتغال تمام وقت رو بیاورند. طبیعتاً انگیزه کمی برای فرزندآوری خواهند داشت. به همین دلیل دولت برنامه‌های مربوط به تنظیم خانواده را در دستورالعمل خودش قرار داد. با تشویق کردن افراد به ازدواج در سنین بالاتر تولید و

توزیع ابزارهای کنترل بارداری، اولویت دهی به فعالیتهای اجتماعی برای زنان و حتی قانونی شدن سقط جنین روی آورد بر همین اساس این سیاستها میزان باروری را در کشورهای پیشرفته پایینتر از نرخ جایگزینی کشاند و این خود عاملی برای کاهش جمعیت شد (حق شناس، ۱۳۸۸، ص ۲۶۰).

نتیجه‌گیری:

یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که میان آموزه‌های قرآنی و چالش‌های معاصر خانواده‌ها ارتباطی ژرف وجود دارد. قرآن با تأکید بر اصول اخلاقی و انسانی، همچون محبت، مسئولیت‌پذیری و همکاری، همدلی، همراهی به مثابه راهنمایی ارزشمند برای مدیریت و حل بحران‌های داخلی خانواده عمل می‌کند. به علاوه، با ارائه‌ی چارچوبی برای مقابله با تهدیدات خارجی نظیر تهاجم فرهنگی و تأثیرات منفی رسانه‌ها، قرآن ابزارهایی عملی جهت حفظ و تقویت پیوندهای خانوادگی فراهم می‌سازد. بنابراین، بهره‌گیری از رهنمودهای قرآنی می‌تواند نه تنها به کاهش آسیب‌ها و مشکلات موجود منجر شود، بلکه بستری برای رشد و تعالی و شکوفایی و داشتن نسل توحیدی هرچه بیشتر خانواده به وجود آورد. در نهایت، بهبود تعاملات اجتماعی و فرهنگی بر اساس ارزش‌های اسلامی، راهگشای بسیاری از مشکلات کنونی جامعه خواهد بود.

فهرست منابع و مآخذ:

قرآن

- ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی، من لا یحضر الفقیه، تهران، فیض کاشانی، ۱۳۷۶.
- ابی طالب، علی، نهج البلاغه، مترجم: علامه جعفری، ج ۴، چاپ هشتم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۲.
- بهشتی، احمد، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۳.
- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، اصفهان، خاتم الانبیا، ۱۳۸۵.
- تاجیک رستمی، محمد، زندگی به سبک جهادی در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه ای، قم، شهید کاظمی، ۱۳۹۳.
- جمعی از نویسندگان، زن و خانواده در افق وحی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
- چراغی کوتیانی، اسماعیل، ۱۳۹۰ خانواده اسلام و فمینیسم، بی جا، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۸.
- حسینی خانی، اصغر، کاوشی در اشتغال زنان از دیدگاه قرآن و روایات، فصلنامه علمی، شماره ۳۵، ۱۴۰۲.
- حسینی کوهساری، اسحاق، "پژوهشی قرآنی در خصوص جایگاه خانواده در اسلام" نشریه: پژوهش های دین، شماره نشریه ۲.
- حق شناس، جعفر، تهران، مرکز امور زنان و خانواده، ۱۳۸۸.

- خامنه ای، علی، اجوبه الاستفتاءات، بین الملل الهدی، تهران، ۱۳۸۱.
- شعیری، تاج الدین، جامع الاخبار،
- صالحی امیری، رضا، خانواده ایرانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۹.
- طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۱۶، قم، هاجر، ۱۳۸۷.
- عطایی، محمد آصف، آثار دنیا خواهی در آموزه های اسلامی، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۵.
- گاردنر، ویلیام، جنگ علیه خانواده، مترجم: معصومه محمدی، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۶.
- مکارم شیرازی، ناصر، ج ۵، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶
- محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۷.
- موسوی خمینی، روح الله، استفتاءات حضرا امام خمینی، ج ۱۵، تهران، اسلامی، ۱۳۸۰.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۶۱، قم، مسجد مقدس صاحب الزمان، ۱۳۸۶.
- حر عاملی، محمد بن حسن، ج ۱۴، وسائل الشیعه، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۰.
- مصباح یزدی، محمد تقی، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۹.